

ERŐS KINGA

Önkéntes számvetésGondolatok Jókai Anna *Átvilágítás*
című könyvéről

Akik rendszeres olvasói voltak Jókai Anna műveinek, esetleg részt vettek író-olvasó találkozóin, tapasztalhatták azt az írói magabiztosságot, amely mind alkotásaiban, mind emberi megnyilvánulásában jellemezte őt. Azon kevesek közé tartozott, akik írói hivatásukat feladatnak, küldetésnek tekintik. Korai írásait lapozgatva, ki kell emelnem a *Kötél nélkül* című kötet darabjait, s a tematikájában hasonló *A labda* című kötetét. E művek olyan hétköznapi próbatételeket, nehézségeket járnak körül, mint a válás, az emberi kapcsolatokban való csalódás, vagy éppen a hétköznapi élet tehertételei. S amint ezekre a korai írásokra, úgy az írói pálya további állomásaira, ezen belül különleges módon figyelemreméltó regényeire, a *Napokra*, a *Jákob lajtorjájára*, a *Szegény Sudár Annára* is jellemző a hétköznapi életből való írói építkezés.

Olvasói eddig is sejtették, hogy történetészkedésben, figuráinak megformálásában nem rugaszkodott el végletesen az őt körülvevő világtól; az írói képzeletű esetében mindig is a valóság talaján állt. Mondhatni az életből építkezett, ettől váltak írásai szeretetűen hitelessé. Csupán pályájának derekán jelent meg műveiben a spiritualitás, amely az idő előrehaladtával mind jobban írói vonássá nőtt, hogy a *Ne féljetelekben*, az öregedés regényében bontakozhasson ki igazán. Ritka az efféle tudatos írói pálya, mint Jókai Annáé, s különös kegyelme a sorsnak, hogy írói munkásságát *Átvilágítás* című memoárjával fejezhette be. Az irodalomtörténet számos memoárrót jegyez – gondoljunk csak a magyarok közül Kazinczyra, Kassákra vagy Karinthyra. Mindegyikük műveire jellemző a műfaj adta sajátosság, hogy írójuk azt elsősorban az utókornak szánja, miközben tudatosan vállalja saját szubjektív szemléletét, s a maga érintettségén keresztül számol be önmagáról és a saját álláspontjáról az általa átélt emberi kapcsolatokban, társadalmi eseményekben. Előképeihez hasonlóan az *Átvilágítás* is rendelkezik az emlékirat műfaj

minden motívumával, a személyes életút fontosnak ítélt állomásainak, személyeinek értékelő, minősítő bemutatásán át az irodalmi, kulturális közélet sajátos megvilágítású jellemzéséig.

Az *Átvilágítás* egyfajta regényes önéletrajz is. Kétségtelen, hogy a prózaíró Jókai Anna ebben a könyvében sem tagadhatta meg magát, s habár önmagát állította műve középpontjába, amire a memoár műfaja is kötelezte, mégis minden önfeltárulkozásával és önelemzésével, egyéni „sorsfürkészésével” együtt valódi regényszerű emlékiratot alkotott. Ez fokozottan jellemző a könyv mintegy kétharmadára. Megrendítő, ugyanakkor magával ragadó, ahogy kislánycori portréját megfesti, s látni, amint minden hátrány, nehézség, csapás mind egy irányba fut ki, az önmegvalósítás irányába. A távoli múlt eseményeit a jelenből tekintve megismerjük a fiatalasszonyt, akinek fokozatosan megváltozik a külvilághoz – egyszersmind önmagához – való viszonya, amikor már nem elégszik meg addigi életével, és fellázad a „megváltozhatatlan” ellen, hogy kiteljesíthesse mindazt, ami által *alkotó emberré* lehet, önálló gondolatokkal, elképzelésekkel és tervekkel.

Az önelemző sorok segítenek szembesíteni az író addigi sorsával, hozzásegítve önmaga újraértékeléséhez, sőt: újraformálásához, miközben azt sem titkolja, hogy művével mérleget is készít, önmaga számára. Már a könyv címe is hangsúlyozza a számvetés belső kényszerének fontosságát, hiszen az „átvilágítás” szó eleve többféle értelmezést enged. Egyfelől értelmezhetjük orvostudományi szempontból is a címadó szót, vagyis az ember átvilágításaként valamiféle fényvel, sugárral, amely kendőzetlenül mutatja meg bibliai szóval, hogy mi van a „csontjaiba rekesztve”, másfelől adódik egy politikai (közéleti) tartalmú áthallás is, hiszen az utóbbi évtizedekben az átvilágítás kifejezést egyfajta vizsgálatként is használjuk, amelynek célja az egyén cselekedeteinek felmentése vagy éppen elítélése.

Jókai Anna az emlékirat megírásakor a műfaj jelentette problémákkal kétségtelenül tisztában volt, s nem véletlen, hogy rögtön könyvének elején ki is tér ezekre. „A »memoárok« általános természetére és veszélyeire mindjárt az elején hadd figyelmeztessem magam. Mikor kezd az ember emlékirataiba? Amikor halálközelbe ér. Kapaszkodik az illúzióba: addig nem halhat meg, míg a memoáron dolgozik. [...] Én pusztán arról dönthetek: nem fogok hazudni, de megkeresem azt a pontot (határvonalat), ahol meg

Ezzel az írással emlékezünk az egy évvel ezelőtt, 2017. június 5-én elhunyt Jókai Annára.

kell állnom. [...] Az őszinteségnek is megvan azonban a veszélye. Ez a veszély a *mértékében* rejlik. Tudni kell elhallgatni. Irgalmasan ítélni. A tucatszori rosszból egy-kettőt, a jellemet illetően a legfontosabbat (talán nem is a legfeketébbet) kiemelni. [...] Vigyázni fogok. Amit leírok, abban nem lesz hazugság. De nem írok le *mindent*. Amit elfelejtettem: sajnálom. De odaát azt is feljegyezték. Amit átéltem, az az *én* átélésem.”

Az emlékirat megírásainak okairól, nehézségeiről és kihívásairól egyetlen határozott mondattal evez át az emlékek tengerébe. „A legelejét hallomásból tudom.” S ezzel a felütéssel megidézi az egykor volt kislányt, aki egy újpesti kispolgári milióban született, évtizedekig Anikóként élt, és akit anyja uralkodónak szült, miközben a maga rabszolgájává tett. Megrázó olvasni a kislányról, akit betegesen, majomszeretettel nevelt az anyja, és aki ősz halántékkal veti papírra az alábbi sorokat: „Amikor beindultak a légiriadók, egy csapásra elfűjték ezt az irracionális félelmet. Minden este úgy feküdtem le, hogy úgyis felkelt a sziréna, jaj, de jó, milyen izgalmas, mehetünk a pincébe! A háború volt gyermekkorom legérdekesebb élménye. *Mozgott az élet, nem kényszerültem én mozgatni azt.*”

Nehéz megragadni és tolmácsolni a leendő olvasónak a memoár kisgyermekkora vonatkozó részeit, mert miközben lebilincselő – amihez nyilván hozzájárul az időbeli távolság adta írói lehetőség –, borzongató látni, hogy a nyilvánosság előtt megosztott gyermekkori traumák, kóros anya–gyermek kapcsolat, a nímand, alkoholista apafigura, a látszólag kedvezőtlen körülmények mégis mintha azt a célt szolgálták volna, hogy egy igazságkereső, az emberi viszonyrendszerekben a lényegét meglátni akaró, az egyéni életgyakorlat „mókuskerekén” túlmutató, magasabb rendű célt óhajtó személyiség bontakozzon ki.

Jókai Anna irodalmi ambíciói már igen korán megjelentek. Fialat felnőtt éveit így idézi meg: „...népművelési előadó lettem a XI. kerületi Tanácsnál. Mintha a régi, nagy feladatokra készülő Jókai Anikót elnyelte volna a középszerű élet, a hétköznapiság. Csömört éreztem és kínzó hiányt. Hova? Merre? Hol az Isten? Ki az Isten? Hova lett az elhivatottság-érzetem? És miért születtem? Éppen ide? És éppen most? Ahol az anya egyszerre rabtartó és rabszolga. Ahol az apa szégyellni való pária. A testvér vadidegen. Végül is mi a jó ebben a forgatagban, a ma ez, holnap az, sportszerűen üzött csokolózásokban?” Az *Átvilá-*

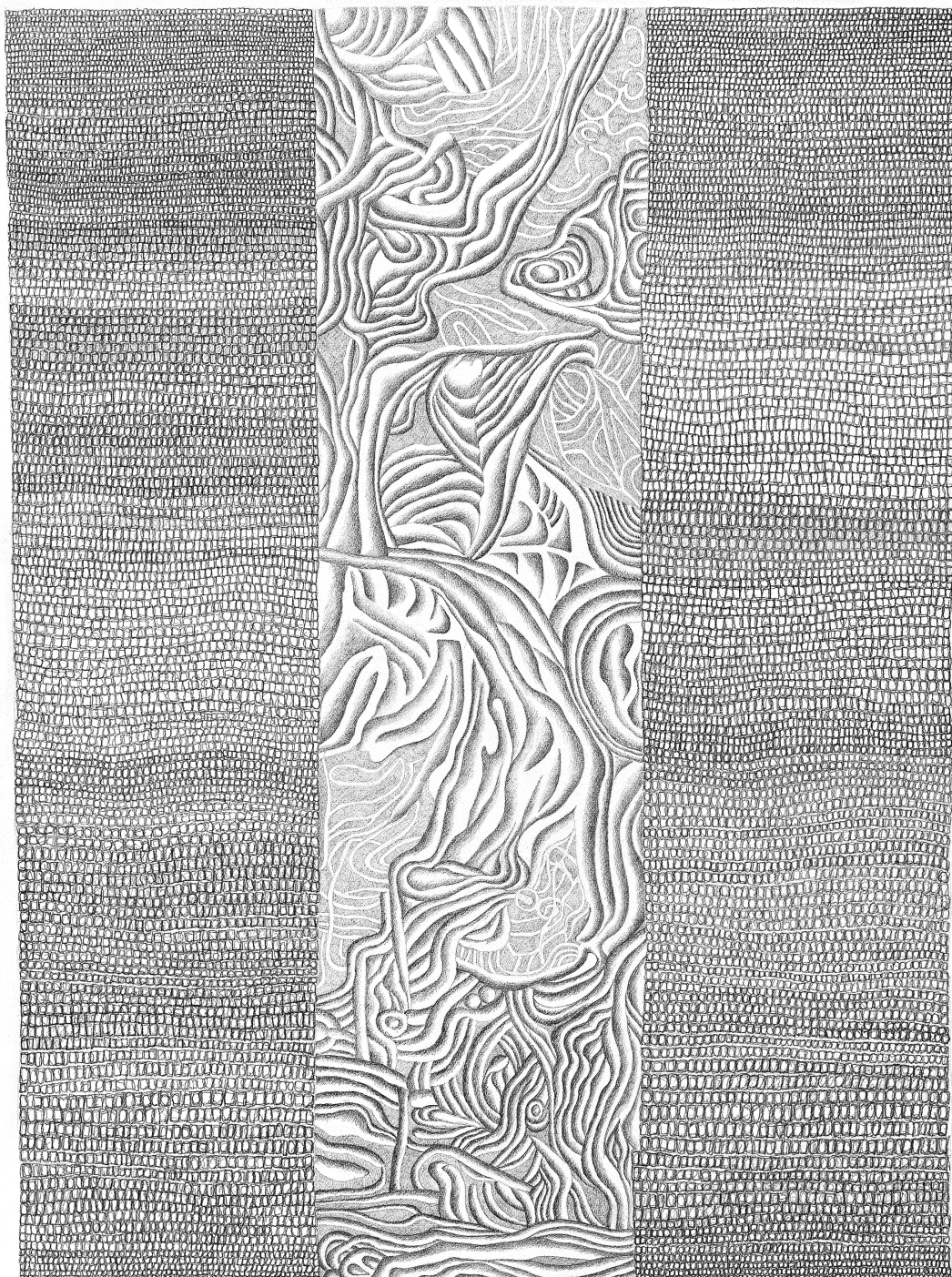
gítás tanúsága szerint Jókai Anna magánélete évtizedeken át, kora gyermekkorától kezdve zaklatott volt mind emberi kapcsolataiban, mind külső körülményeiben, az anyagi nehézségek éppen úgy megnehezítették életét, mint a párkapcsolati feszültségek és konfliktusok. Mégis, ha a kötet egészét tekintjük, s így szemléljük az íróval együtt életútját, annak alakulását, úgy tűnik, mintha minden nehézség, küzdelem, a sok sírás és gond az íróvá válást szolgálta volna. Nyilván ezt a meglátást, értelmezést sugallja maga is, akarva-akaratlanul, hiszen a mű keletkezésének jelenében nem válhatott függetlenné írói sikereitől, s végső soron nem lehet véletlen egy számvetés, öszszegzés keretében, a linearitás megfontolt „író-gyakorlata” által is vezetve, hogy a saját életívét mégiscsak az írói kibontakozás perspektívájába helyezte.

Míg számomra a könyv legkedvesebb részletei a gyermekkor és a fiatal felnőttkort foglalják magukba, kétségtelen, hogy számos irodalmár olvasó számára sokkal izgalmasabbak lehetnek azok az epizódok, amelyek Jókai Anna irodalmi kapcsolatairól tudósítanak. Különös súlyt kap a könyvben Szabó Magdával való barátsága, s annak elhidegülése. Hasonlóan érdekes epizód életének az a két esztendeje, amíg ő volt az Írószövetség elnöke. Életének ezt az időszakát bemutatva könyvének lapjain elemzi a rendszerváltozás időszakát, az értelmiség, s azon belül is az irodalmárok gondolkodásának sokféleségét. Jókai Anna a maga szemszögéből ugyan, de részletgazdagon mutatja be az írók megosztottságának okait, az emberi kicsinyességeket éppúgy megemlítve, mint a világnézetek és eszmék megosztásra alkalmas természetét. Irodalomtörténeti adalékanyagok bőven fellelhetők az *Átvilágítás*ban, regényeinek keletkezéstörténetéről éppúgy sokat megtudhatunk, mint arról az időszakról, mikor a *Napok* megjelenése után egy csapásra vált támogatott íróból türt íróvá, s visszaemlékezése bőven árnyalja az aczéli kultúrpolitika működési mechanizmusáról korábban megszerzett ismereteinket is.

Könyvének a másik kiemelkedően érdekes szelete istenkereső útjának bemutatása. Fontos megemlíteni, hogy gondolkodására jelentősen hatottak Rudolf Steiner tanításai, mint írja: „az antropozófia érintése szabadította fel bennem az írást”, s a steineri iskolához mindvégig hű maradt. E szemléletmód egyre fokozottabban jelentkezik műveiben is; külön vizsgálatot érdemelne regényeinek ilyen fókuszú elemzése. „Ha életem summázásáról beszélek – írja memoárja

utolsó lapjain – mint legfontosabb eredményről, az nem a művészetben lakozik. Hanem abban, ami a duzzadó, hódításra programozott Énemben elértem. Ifjúkoromban és még középtájt is birtokolt a vágy; mint jogos jussomat követeltem: szolgáljon engem a közepszer, a tehetségemet ajnározzák, uralkodhasam, hiszen *erre születtem...* És ma semmire sem vágyom, csak arra, engedjék meg, hogy *én* szolgál-

hassak másokat, mert számomra nincs már más öröm – semmi, ami pénzzel megszerezhető –, csak az, ha mákszemnyit is, de használhatok ennek a vajúdó kornak.” Az *Átvilágítással*, utolsó munkájával, akárcsak kiemelkedő regényeivel, novelláival is, végső soron ezt tette: szolgált. Hiszen alkotóként hozzájárult ahhoz, hogy jobban megérthessük önmagunkat és emberi viszonyainkat.

Rajz: Kert

Költés: Kert 1900. 2018

A régi kert (rajz)